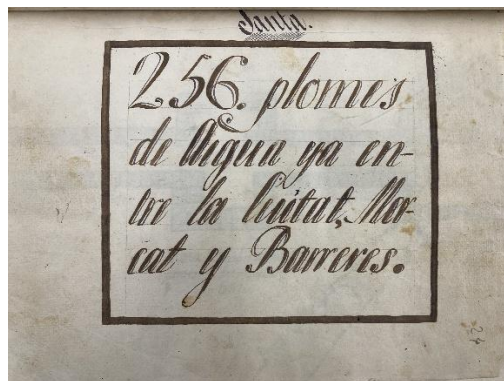

LES TRES FONTS REIALS DELS PORXINS DE LA FIRA DE XÀTIVA

Mariano González Baldoví
2026

LES TRES FONTS REIALS DELS PORXINS DE LA FIRA DE XÀTIVA

MARIANO GONZÁLEZ BALDOVÍ, 2026

En 1816, la Font dels Porxins de la Fira feia anys que no xorrava perquè la canonada que li conduïa l'aigua des de la pica partidora del canal general estava trencada a causa, entre altres, del pas dels carros, segons opinió de l'arquitecte Francisco Cuenca. Dites conduccions, que els documents diuen "encañadas", eren de cossis de ceràmica encaixats consecutivament. Si es trencaven, l'aigua no arribava a la font finalista, anava a perdre i formava fangars als carrers. Per tant, si aquesta font reial, rematada per un Sant Pere, feia anys que no donava servei, l'orifici de la pica partidora havia d'estar taponat. A més, el tècnic municipal afegia que dita font era de pedra de Barxeta, fàcil de treballar però molt porosa, circumstància que la feia molt vulnerable als agents atmosfèrics, erosionant-la lentament, com en efecte s'apreciava, pel que considerava que no pagava la pena reparar-la. S'ha conservat un dibuix d'aquella font, que no saben si és del mateix Cuenca o d'altre autor, que respon perfectament a la descripció de tassa octogonal i remat piramidal que va fer al seu informe-proposta, transcrit més avall.

La semblança volumètrica i formal d'aquesta font amb la de la Trinitat, que originalment rematava amb una imatge de Santa Llúcia, és extraordinària, malgrat les notòries diferències: com la tassa poligonal amb plafons sobre motlures a la part inferior, la manera tan heterodoxa d'esplandir-se amb pits de colom des de l'arbre a la copa, així com la presència dels mascarons, -tan neoclàssics- dels plànols on estan els grifons, fins el punt que en principi no es pot deduir si les variacions i elements anacrònics són fruit de la llibertat del autor del dibuix, o si aquest va ser fidel i la font havia experimentat substitucions i reparacions parcials al llarg del temps.

Dibuix de l'americà Harry Fenn, publicat en 1881 en *Picturesque Europe*

Dibuix atribuït a Francisco Cuenca, 1816. AMX. Foto MGB. 2026

Alhora, el dibuix, i la fidel descripció de Cuenca, aporten la suggeridora hipòtesi que, quan es van construir el nou el canal de Bellús i la font de la Trinitat, cap a 1403, es feren a la ciutat altres fonts semblants, de la que aquest dibuix seria un testimoni. D'altra banda, es genera la controvèrsia historiogràfica següent: si en 1816 la Font dels Porxins de la Fira ofería eixe aspecte gòtic amb canvis notables, ¿Quina explicació podem donar al dibuix de colors blau i groc, conservat a l'Arxiu Municipal, d'una altra font en la plaça, amb el mateix sant, però d'estructura barroca i copa gallonada, que rebia aigua de Bellús? ¿Per què haurien fet una font reial nova en el segle XVII si hi havia al mateix lloc una altra font reial del segle XV? I encara podem preguntar-nos que, si en la plaça hi havia una font del segle XVII ¿Com és que en 1816 havia desaparegut i havia sigut substituïda per altra dos-cents anys més vella, que a més estava feta malbé i sense servei?

Dibuix anònim de la font de Sant Pere, dita dels Porxins de Fira. AMX. Foto MGB 2026.

Encara hi ha altre detall singular que recolzaria l'existència de la font barroca. Es dona la circumstància poc comuna que el dibuix està duplicat en dos expedients distints¹, i que en l'expedient 2062 de l'Arxiu Municipal, que recull documents de 1747 a 1783 i descriu la

¹ AMX. "Libro de visorios de las acequias Santa y Bellús de la ciudad de Játiva en 1750." L. 2978. I també en el "Libro de la acequia Santa". Le. 615. N° 2055.

trajectòria de la conducció o canal d'aigua de Bellús, que entra a la ciutat per la Porta de Cocentaina, situada a llevant, diu:

Mota nº primero, 8 de los Pórticos de la Feria. Esta mota del número i es la primera que ay dentro de la ciudad y a los Pórticos de la Feria, al libro le figura ocho plumas de agua y las distribuye de esta forma: para la fuente real que está a la casa de Pasqual Barberá le da y reparte 6 plumas.²

És a dir, no era una font reial de planta central exempta, sinó adossada a la casa de Pasqual Barberà, com ara l'adossada de la plaça Sant Jaume, disposició que exigia que una part de la tassa fora plana per encastar-la a la façana. I així es veu en el dibuix: plana la part posterior. Allò que semblava una defectuosa representació de la perspectiva no era tal. En algun moment desconegut la font de copa a gallons va desaparèixer, i potser reservaren la imatge del sant. Només la supressió d'aquesta font mural explicaria la presència en 1816 d'una altra font. Però, ¿Per què la *nova* era més arcaica que la suprimida? i ¿Per què presentava tants afegitons i anacronismes estilístics? Davant interrogants que no es poden contestar amb documents, només podem aventurar hipòtesis, que potser en un futur es confirmen o bé resulten errades.

U s'adona de la penúria del pressupost municipal, el que és una constant durant tot el segle XVIII, segons va llegint actes municipals i ves com, de les sobres d'una construcció, que pot ser la Seu vella, l'escala nova de dita Seu, la nova caserna o l'enderrocament d'una porta de la muralla, etc., van posant pedaços ací i allà o acabant, com ara, la continuació de la font de vint-i-cinc xorros, (tots els exemples són reals). Per això, resulta molt creïble que, amb l'arbre i copa d'una font medieval descabalada i retirada, composaren una font *nova*, afegint-li el que faltava: la tassa, ara resolta amb paraments motllurats; els esplandits, que de ser originals serien poligonals i separats per costelles, com es veu en la de Santa Llúcia de la plaça de la Trinitat; així com la part inferior de la copa, que són els elements més destruïts per l'acció de l'aigua en la pedra porosa, modernitzada amb mascarons. Per acabar la composició, un remat octogonal de faïçó medieval, d'una font desfeta en algun moment, i el sant Pere al capdamunt. Ja tenien font *nova*, a cost reduït, que no era una font mural, sinó de planta central i exempta.

Dat i baix, elements arquitectònics i ornamentals no originals

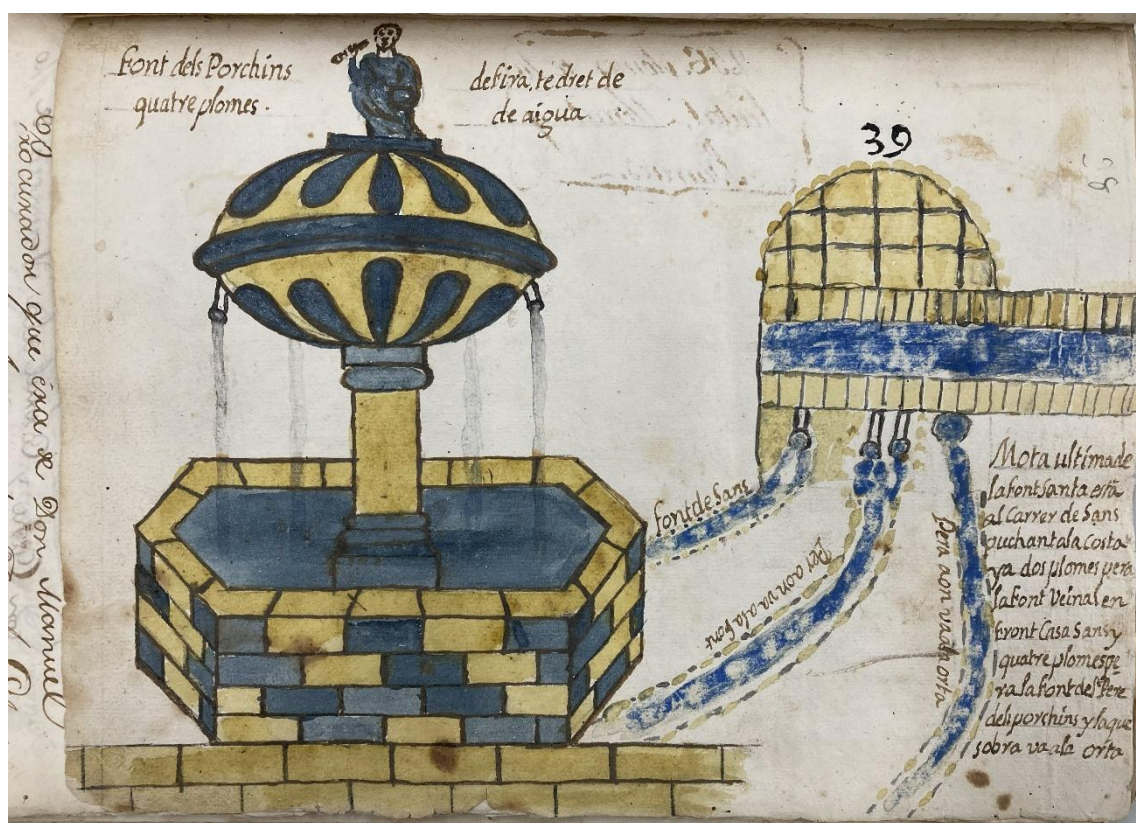

² Expedient titulat. "1747-1783. Repartimiento del agua de la acequia de Bellús desde el nacimiento (y cuentas de reparaciones hechas)". Le. 615, n 2062.

La modificació estructural, de mural a exempta, degué estar propiciada per algun canvi urbanístic. Potser la construcció del nou convent de sant Onofre, o potser per l'enderrocament del alfòndec construït per disposició de Jaume II, que ocupava tota la plaça, segons es veu en el dibuix de Wyngaerde, de la desaparició del qual no hem vist mai cap esment.

Si bé en l'AMX es conserven bastants expedients que tracten de l'abastiment d'aigua urbana, al remat es una mena de selva de papers, sovint sense datar, i en altres ocasions interpolada entre diferents llistats, diligències, de dates molt dispars, sense que es puga definir una datació. Per exemple, el llibre de *Visorios de las acequias Santa y Bellús de la ciudad de Játiva, año 1750*,³ redactat en castellà com és propi de mitjans segle, intercala un document amb el dibuix de tota la conducció d'Aigua Santa, les piques partidores i la font barroca, text en valencià i sense introducció, ni data ni diligència final. És comprensible que l'historiador es trobe desorientat, sense eines per a poder situar els fets i les mudances.

Hem de concloure que en algun moment de finals del segle XVIII es va eliminar aquella font mural tan colpidora, i es va substituir per altra *semi-gòtica*. Tenim pel mig la Crema de Xàtiva en 1707, els terratrèmols de 1748, la construcció, com hem dit, del nou convent alcantarí, i la supressió d'un gran edifici que en ser enderrocat va deixar lliure una plaça pública. La *nova* Font dels Porxins de la Fira reconstituïda, en 1816 feia anys que estava sense servei i a més "molt vella". Era millor, a dir de l'arquitecte municipal, fer-ne una nova, de pedra Roseta, sòlida i compacta, que era "eterna".

L'altre dibuix de la font, en una descripció completa de la distribució de les parts alíquotes de l'aigua en la ciutat, intercalat en un expedient molt posterior. Foto MGB, 2026

³ AMX. L. 2978.

Partint del principi que calia fer una font nova, a petició dels regidors, Cuenca va presentar dos propostes amb una mateixa estructura de planta central exempta, com solien ser les fonts reials de la ciutat, una tassa, un arbre central, copa de distribució de l'aigua en quatre grifons lliures, i rematada per un sant. Les diferències eren formals, tassa poligonal o redona, més cara de fer, cupulí sobre columnes o pilastres i poc més. És el document que transcrivim tot seguit.

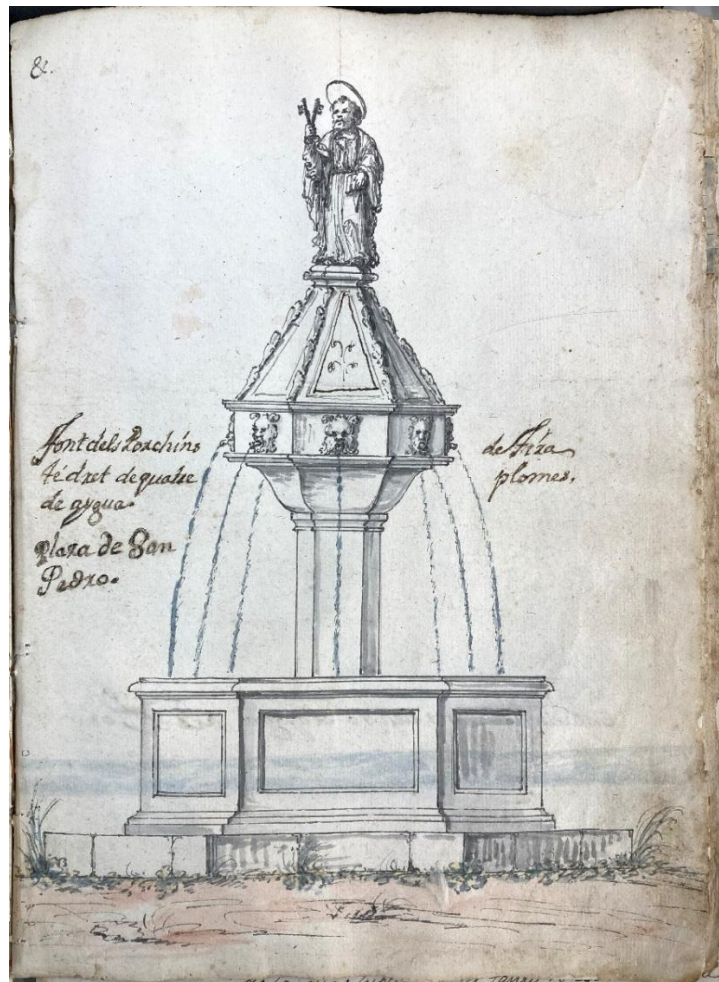
Doc. 18161024

1816, 24 d'octubre. Xàtiva

AMX. Expediente para la reposición de la fuente real de la plaza de San Pedro, año de 1816.
Le 621-1. Dibujos de la Font, Planer 2-4/23

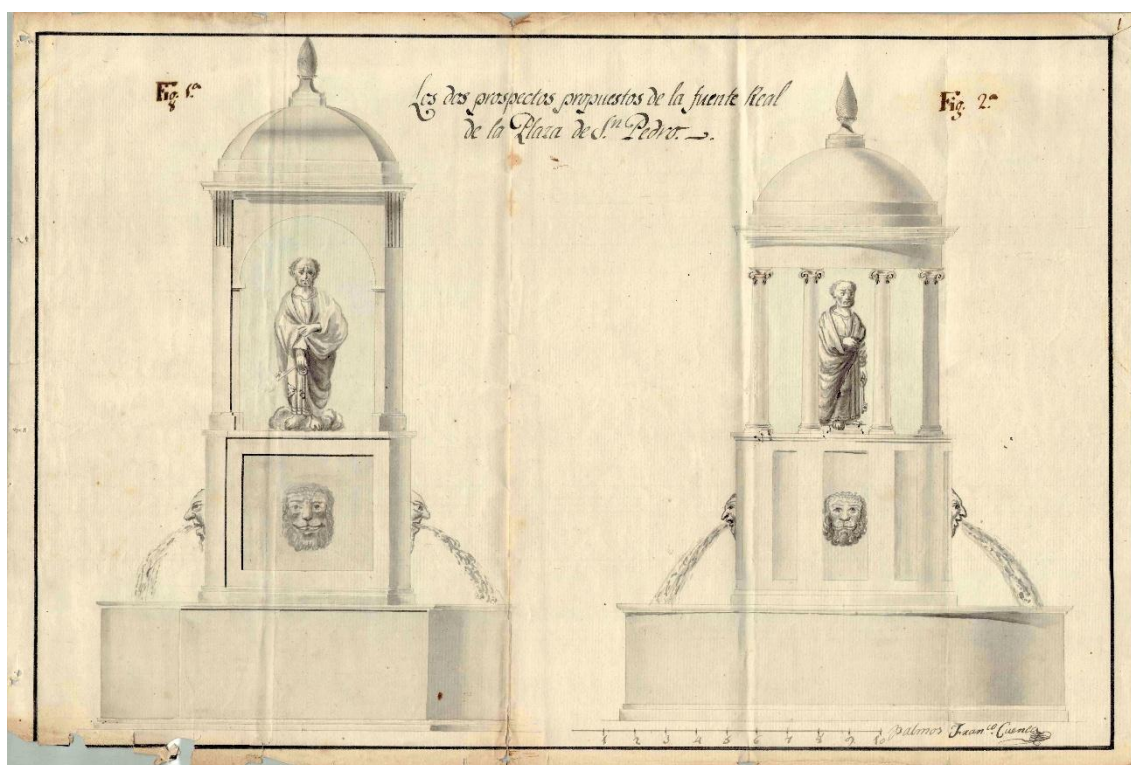
Projecte redactat per l'arquitecte Francisco Cuenca per a substituir la font vella dels Porxins de Fira per altra a la moda i de millors materials.

Teniendo a bien su señoría llevar a efecto el levantar a fuente real de la plaza de San Pedro, y queriendo dicho señor tener una relación del estado actual de la obra y a continuación el costo del nuevo proyecto, tanto de la cantería de la fuente como de la cañería que conduce al agua hasta fluir por los caños; en atención a estas circunstancias, dispongo mi relación en los términos siguientes:

Dibuix de la Font de la plaça de Sant Pere, que es correspon amb la descripció de l'arquitecte Cuenca. Libro padrón de la asequia Santa. nº 8. 1792. AMX. L. 2963. Foto MGB. 2026

La fuente que en el día existe, su recinto es de una figura octógona. La misma guarda el sortidor tasa que recibe el agua para derramarla por los caños. Sobre ésta la cubre un remate piramidal formando el mismo perímetro octógono, sirviendo de basa a la estatua colocada de San Pedro Apóstol. Toda la construcción de esta fuente es de piedra denominada Barcheta, aunque en su basa se ven unos cortos vestigios de otra calidad. El transcurso de los muchos años, la intemperie de los tiempos han inutilizado de todo punto esta tan preciosa fuente, de modo que no podemos contar el aprovecharnos de su estructura en el nuevo proyecto. La cañería que conduce al agua a esta fuente basta para estar inutilizada los veinte y cinco o treinta años que no corre el agua por ésta, pues las obras de esta naturaleza, así como las aguas las fortifica, se deterioran cuando carecen de éstas, sin otras circunstancias que habrán contribuido, como son avenidas de agua, el tragín de los carros y, por último, el no haberse ya cuidado de fuente y encañada. En atención a lo expuesto y, vista la cosa con meditación detenida, resulta en mi dictamen que ha de hacerse de nueva planta y ésta ha de ser al tenor siguiente:

Dos versions del mateix projecte de font per a la plaça de Sant Pere dissenyats per Francisco Cuenca. A l'esquerra, amb la pica quadrada i xafrans als cantons. A la dreta, la de pica i cupulí redons. Imatge digital de l'AMX. 2026

La fuente, toda vez que nuestros mayores la dedicaron a San Pedro Apóstol, me ha parecido en esta parte seguir el mismo rumbo, pero con distinta decoración, tanto en la planta como en acabados. La figura de la fuente será un cuadrilátero de ángulos y lados iguales, con la inteligencia que, en los quatro ángulos de formarán quatro chaflanes, poniéndose la tasa a la altura de 3 palmos y 8 dedos. Los quatro caños de la fuente se colocarán a la altura proporcionada para que todos, con comodidad, puedan aprovecharse. El centro de la fuente con su nincho, todo guardar el mismo perímetro que el de la tasa y, para no ser largo en este informe y cumplir con mis deberes, he formado los dos prospectos que se manifiestan en la figura 1ª y 2ª. El de la primera es el que llevo explicado y el de la segunda, su figura es circular, resultándome en ésta un cálculo muy excesivo, me he propuesto en la primera, cuto cálculo de obra es al tenor siguiente:

Debe ser esta fuente toda de cantería, llenos sus cimientos con buena mezcla, han de enrasarse con el nivel de la plaza con unos vínculos de losas de elección, que deberán ser del losar de la Casa de Laliga. La tasa, la pila que recibe el agua para repartirla en los caños, a excepción del santo, todo ha de ser de piedra de

Roseta, pues, siendo esta obra pública, debe mirarse como eterna, según (il·legible),⁴ pues a ésta los años no la deterioran, antes bien adquiere mayor solidez; al contrario, la cantera de Barcheta, de cuya estructura es la actual fuente, que los años y las aguas, como unas limas sordas las van consumiendo hasta quedar inutilizadas. Con estos datos, he calculado que puede ascender el costo de esta obra a seiscientos cincuenta pesos y, añadiendo el costo de la cañería que será como unos doscientos pesos, resultan ochocientos cincuenta pesos. Y es quanto debo exponer, en cumplimiento de lo que vuestra señoría me tiene conferido.

San Felipe y octubre a 24 de 1816. Francisco Cuenca

El projecte va ser elevat a la consideració dels regidors Roca i Llaudes, per tal que informaren. I la seua opinió és ben interessant. Afirmaren no entendre ni opinar al respecte de l'estil o formes, que percebien com a la moda. No obstant tant una proposta com l'altra les consideraven molt oneroses per a l'estret pressupost municipal, que contemplava una partida per a despeses extraordinàries només de trenta-tres ducats, i el projecte presentat ultrapassava els huit-cents. A més, discrepaven de la conveniència de rematar la font, fora quina fora, amb la imatge del sant, perquè totes les altres de la ciutat rematades per un sant titular havien sigut apedregades per la jovenalla, i estaven descabotades i sense mans. El comportament incívic no és exclusiu de la nostra època. Per tant, aconsellaven un projecte més senzill, sense pretensions artístiques.

Finalment, per tal de justificar l'abandonament de la font que anava a substituir-se i que ningú pensara que es devia a la falta d'interés i bona gestió dels successius regidors comissaris de fonts, van fer un repàs dels anteriors responsables, i de com se'n havien ocupat. Tanmateix, la relació de la bona gestió feta per cada gestor quedava palesament en evidència, mirant una font seca més de deu anys i amb la pedra rossegada.

Doc. 18161026

1816, 26 d'octubre. Xàtiva

AMX. Expediente para la reposición de la fuente real de la plaza de San Pedro, año de 1816. Le 621-1. Dibuixos de la Font, Planer 2-4/23

Informe dels regidors comissaris de fonts, senyors Roca i Llaudes, desestimant els projectes d'una nova font de Sant Pere, per excessivament cara i considerar que no devia conservar-se la imatge del sant perquè totes les fonts de la ciutat rematades per sant estaven trencades a pedrades.

San Felipe, 26 de octubre de 1816

Pase esta exposición con sus dos prospectos a los señores comisarios de fuentes y obras, a fin de que informen en todos sus puntos radicalmente. Y para llevar este asunto importante, baranse los dichos en la secretaría de el ayuntamiento exacta nomina que acompañarán de los peculiares comisarios que ha habido de los citados ramos por todo el discurso del tiempo que cita el arquitecto se encuentra dicha fuente en su total abandono, los antecedentes que huviere y puedan aclarar el motivo del estado en que se halla una propiedad tan preciosa y benéfica al común, y el más pronto medio de restablecerla con el decoro que requiere.

Prieto

Los comisarios de obras de la ilustre ciudad, en ejecución del decreto de vuestra señoría antecedente y, después de haver reconocido los dos prospectos que acompaña, presentados en su exposición por el arquitecto,

⁴ És una paraula, que a l'original esta subratllada, i pot ser llegida de diferents maneres, cap de les quals té sentit ni consta als diccionaris: evílícia, enílícia, cuílícia.

deben decir: que, si bien lo que son reglas de arquitectura no es de su inspección, pero lo que es gusto del día, qual la sencillez en toda obra, hallan dichos prospectos que, sobre su mole de obra no le tienen a más de que causarán sumo gasto en columnages, cópula y santo, cuya colocación también es impropia porque la experiencia ha demostrado con cuánta irreverencia son tratados, en semejantes parages sin poderse remediar, por los muchachos, pues, a golpes de piedra les quitan las cabezas, manos y les dexan imperfectos, como ha acontecido en la misma fuente, en las de San Miguel, San Feliu, San Roque y otras.

Pues si su colocación es por conservar denominación en ésta, bastante la tendrá con la inmediación de la parroquia. Entienden que, a inspección y consulta de facultativos podía procurarse una cosa al estilo corriente, sencillo y con alguna alegoría directa a las aguas, no una cosa qual se presenta que, si no tiene defectos en quanto a reglas, todos les hallarán en el buen gusto, sencillés y estilo moderno. La tal fuente, de muchos años, se halla sin correr.

El ayuntamiento nunca ha perdido de vista este asunto pues, en diferentes épocas comisionó señores para que procurasen su rebintegro. Fueron éstos el alférez mayor don Josef Antonio Cebrián, porque se dixo que Agustín Gosálbo, dueño de las casas inmediatas, agraciándole los desperdicios, lo haría. Tomó éste conocimiento del costo y se negó. También hizo lo mismo Thomás Sanz, quien se confiava lo verificaría.

Tuvo la misma comisión don Francisco Pasqual Aliaga, diputado que se mostró zeloso en ello, confiado que los vecinos harían la mayor parte, y le salió frustrado. Por último, la tuvo el síndico procurador general don Ignacio Morales, que demostró particulares deseos en ello, y en la de la calle del Barranco. Y si bien procuró ésta, que es vecina, el costo aún esta vacío en la mayordomía, sin embargo del reparto que seguidamente se hizo y lista que encargó al alguacil. Pero, por lo respectivo a aquella, desistió de su empeño por imposibilidad, acompañando nota a los comisarios que fueron desde 1801.

Para cumplir el dicho decreto de vuestra señoría en la parte que lo previene. Pero, señor, el verdadero motivo y causa de la falta del rebintegro de dicha fuente no es la de zelo y eficacia en el ayuntamiento, sino que, debiendo salir de la dotación de extraordinarios, que no importava antes más que 24 ducados y ahora 33 ducados, atento el costo, nunca podía tener entrada una cantidad de tanta consideración, dexando en vacío de obligación de dicha dotación. En cuyo supuesto, sírvase vuestra señoría lo que fuere de su agrado.

San Felipe, noviembre 12 de 1816. Félix Roca. Vicente Llaudes.